

AETERNI PATRIS (UNIGENITUS) — encyklika ogłoszona przez papieża Leona XIII 4 sierpnia 1879 (*Acta Leonis Papae*, R 1882, I 225–284). Podtytuł encykliki: *O przywróceniu w szkołach katolickich chrześcijańskiej filozofii w duchu (ad mentem) doktora anielskiego św. Tomasza z Akwinu* wskazywał na potrzebę odnowy filozofii chrześcijańskiej oraz kierunek tej odnowy.

Encyklika podzielona została na trzy części i 34 paragrafy.

W pierwszej części zwraca się uwagę na różnorakie korzyści, jakie przynosi prawdziwa filozofia. Kształci ona rozum, który dzięki temu łatwiej akceptuje Objawienie jako źródło odpowiedzi na pytania rozumu. Dowodzi także wielu prawd, które wkraczają w dziedzinę religii (Klemens Aleksandryjski nazywa ją umiejętnością przygotowawczą do wiary chrześcijańskiej, a także mistrzynią, wiodącą do ewangelii, natomiast św. Augustyn przypisuje jej zasługę rodzenia, odżywiania, bronięcia i umacniania wiary). W dużej mierze dzięki filozofii, teologia nabrała charakteru nauki systematycznej.

W drugiej części wskazuje się na potrzebę uświadomienia sobie granic poznania filozoficznego, które jest szczególnie ważne w odniesieniu do przedmiotu wiary (prawd objawionych), zawsze pozostającego tajemnicą dla rozumu ludzkiego. Uległość rozumu względem Objawienia jest korzyścią dla filozofii, gdyż pozwala uniknąć wielu błędów, którym ulegały nawet umysły genialne, ale działające na własną rękę. Symbioza filozofii z teologią, rozumu z wiarą, wzbogaca filozofię, jak i teologię. Encyklika wymienia nazwiska tych, którzy „łączyli studium filozofii z poddaniem wierze chrześcijańskiej”. Wśród nich są: św. Justyn Męczennik, Quadratus, Aristides, Hermas, Athenagoras, Ireneusz, Klemens Aleksandryjski, Orygenes, Tertulian, Arnobiusz, Laktancjusz, Atanazy, Chryzostom, Bazyli, Jan Damasceński, Boecjusz, Anzelm. Lista nazwisk obejmuje czasy od początków chrześcijaństwa do późnej scholastyki. Ze wszystkich scholastyków najwyższej pochwały doznaje św. Tomasz z Akwinu. Na kilku stronach encyklika przedstawia jego tryumfalny pochód przez dzieje kultury chrześcijańskiej. Za jego myślą kroczyły najstarsze i najzacniejsze uczelnie europejskie: w Paryżu, Salamance, Alkali, Douai, Tuluzie, Lowanium, Padwie, Bolonii, Neapolu, Koimbrze i wiele innych. Papież przypomina swoich poprzedników, którzy wypowiadali słowa uznania pod adresem Akwinaty: Klemens VI, Innocenty VI, Urban V, Mikołaj V, Pius V, Klemens XII, Innocenty XII, Benedykt XIII, Benedykt XIV. Wskazuje zakony, które jego filozofię przyjęły za swoją: Dominikanie, Benedyktyni, Karmelici, Jezuici i wiele innych. Wiele soborów (Lyoński, Florencki, Trydencki, Wienneński, Watykański) wyróżniało naukę św. Tomasza, powołując się często na nią w swoich orzeczeniach.

W trzeciej (końcowej) części encykliki Leon XIII wyraża ubolewanie, że filozofia scholastyczna, która wydała tyle cennych owoców, straciła w czasach najnowszych na znaczeniu, poszła w zapomnienie, a nawet pogardę. Stało się to ze szkodą nie tylko dla samej filozofii, ale także ze szkodą dla religii, nauki i porządku społecznego. Tym bardziej wyraża uznanie tym wszystkim, którzy nie poddali się ogólnej tendencji, lecz oddali się sprawie odrodzenia scholastyki. Wzywa też bpów i wszystkich katolickich filozofów, by szli w ślady tych pionierów odradzającej się filozofii scholastycznej. Daje wskazówki, jak należy owo odrodzenie przeprowadzić, aby było ono równoznaczne z postępem, a nie cofaniem się. Stąd, obok zachęty do studiowania filozofii tradycyjnej, wzywa do zapoznawania się z wynikami nauk, gdyż „w tak szybkim postępie nic nie masz

korzystniejszego dla filozofa, nad pilne badanie tajemnic przyrody i poważne studia filozoficzne". Z tej racji „najprawdziwszą i najodpowiedniejszą metodą filozofowania, której wszyscy trzymać się powinni, jest mądrość starożytną harmonijnie łączyć z postępem i najnowszymi odkryciami niewątpliwymi i uzasadnionymi” (*Aeterni Patris*, frg. z ustępu *Nos igitur* [...]).

Papież był przekonany, czemu dawał często wyraz i w innych swych wypowiedziach, że „bez zapoznania się z wynikami najnowszych nauk, wiedza nie może być kompletna. W tak szybkim postępie umysłu, w tym tak powszechnym pożądaniu nauki i tak szlachetnej a chwalebnej gonitwie za nią, winni katolicy przodować, a nie wlec się za innymi. Zatem obowiązkiem ich jest kształcić się wszechstronnie, ćwiczyć umysł w dochodzeniu prawdy” (I. Radziszewski, *Encyklika o studyach filozoficznych*, Wwa 1902, 216).

Encyklika odniosła podwójny skutek: wzmogła wysiłki filozofów katolickich na rzecz odnowienia filozofii scholastycznej i przez to przyczyniła się do odbudowania zerwanego mostu pomiędzy rozumem i wiarą oraz dała impuls do powstania wielu nowych ośrodków filozoficznych; w 1902 działają w czterech krajach ośrodki studiów neoscholastycznych (Belgia, Francja, Szwajcaria, Hiszpania, Portugalia, Włochy, Niemcy, Anglia, Irlandia, Stany Zjednoczone, Austria, Czechy, Węgry, Polska). W tym czasie ukazywało się ok. dwudziestu sześciu nowych czasopism poświęconych zagadnieniom odnowionej filozofii neoscholastycznej i publikowanych było rocznie ok. tysiąc prac.

Powodem, aby odnowioną filozofię chrześcijańską uprawiać w „duchu (ad mentem) św. Tomasza z Akwinu” jest to, pisał papież, że „nie masz części filozofii, której by św. Tomasz nie traktował z całą gruntownością i przenikliwością: prawa rozumowania. Bóg i substancje duchowe, człowiek i inne postrzegane twory zmysłowe, ludzkie czyny i ich zasady, wszystko to stanowi przedmiot jego badań; przy tym wszystko tam jest uwzględnione: obfita dociekań ilość, harmonijny układ części, wyborna w przeprowadzeniu rzeczy metoda, gruntowność zasad, siła argumentowania, jasność i dosadność w wysłowieniu się, zadziwiająca łatwość w rozwikłaniu najbardziej zawiłych zagadnień” (I. Radziszewski, *Encyklika o studyach filozoficznych*, 178).

Bibliografia: I. Radziszewski, *Encyklika o studyach filozoficznych* (z 4 VIII 1879 r.) „*Aeterni Patris*”, w: *Leon XIII. Żywot i prace*, Wwa 1902, 165–222; F. Ehrle, *Zur Enzyklika „Aeterni Patris”*, R 1954; J. P. Gélinas, *La restauration du thomisme sous Léon XIII et les philosophies nouvelles*, Wa 1959; É. Gilson, *Le philosophe et la théologie*, P 1960 (*Filozof i teologia*, Wwa 1968); M. Gogacz, *Filozofia chrześcijańska w Polsce odrodzonej (1918–1968)*, SPCh 5 (1969) z. 2, 49–79.

Piotr Iwański